

Malmö högskola

Lärande och samhälle

Examensarbete

15 högskolepoäng

Tvärvetenskapliga världsbildsstudier i religionskunskap 1

Interdisciplinary Worldview Studies

within the High School Curriculum for Religious Education in Sweden

Daniel R. Älverbrandt

Kompletterande pedagogisk utbildning 90 hp

Religionsvetenskap och lärande

2016-01-15

Examinator: Laid Bouakaz

Handledare: Anders Lindh

Förord

Detta arbete är skrivet med flyktingkrisen, liksom vårt alltmer mångkulturella samhälle och omvärld, för ögonen. Min önskan är att arbetet på något sätt kan bidra till att fler elever och lärare i Sverige blir bättre rustade att möta både sin egen liksom andras världsbilder med respekt och dialog - oavsett om man kallar sig ateist, kristen, muslim, buddhist eller en icke-religiös agnostiker etc.

Jag vill rikta ett stort tack till min fru och mina barn, mina föräldrar och svär-föräldrar som på flera sätt gjort det möjligt för mig att skriva denna uppsats. För insiktsfull vägledning och korrigerings under arbetets gång vill jag rikta ett tack till min handledare, filosofiedoktor Anders Lindh vid Malmö högskola. Slutligen vill jag också uttrycka min tacksamhet till mina kollegor i religionskunskap för värdefulla dialoger och intervjuer kring frågeställningar och resultat.

Abstract

Living in an increasingly multi-cultural society there is, as the professor of education Peter Kemp in Denmark says, "a great need of respect for differences as well as courage to engage in dialogue between cultures". In order to educate the students of today to become citizens in our multicultural society as well as in our global world there is a great need of knowing the *worldview* of self and others, as well as how to interact with people of different *worldviews*.

The first aim of this thesis is to explore how the religious education within the high-school curriculum in Sweden may be formed with a greater interdisciplinary approach. A hermeneutic analysis of the current curriculum shows that there are two main fields within the religious education. The first is the philosophy of religion and the second is the sociology of religion. The main emphasis of this thesis is the philosophy of religion.

The second and main emphasis of this thesis is to explore how the interdisciplinary *worldview paradigm* within philosophy of religion may be formed into teaching material that enables students to know their own *worldview* as well as others. The foundation of the thesis is based on the research of dr. James W. Sire, professor John Valk, Mualla Selçuk as well as dr. David K. Naugle. Educational experience of worldview studies is also drawn from Canada, Turkey as well as Sweden and Norway. As results of ideological analyses of research material several segments of teaching materials suitable for *worldview* studies are suggested. One example is a *worldview matrix* suitable to overview of one and/or several worldviews. The thesis also suggests two types of *question clusters* based on existential and philosophical questions. *The clusters* are suitable for analyzing *worldviews* within cultural elements such as music and film as well as sociological elements - such as ceremonies, festivals etc.

The third aim of this thesis is to examine how the subject of religion may interact with other subjects. A comparative ideological analysis of the curriculum for religion and philosophy points towards several similar aims that support an increased interaction between the subjects. Further more there are no theoretical, but a few practical, obstacles to overcome in order to increase the interaction between the subject of religion with other subjects.

As a result of the conclusions the thesis suggest the educational ministry to extend the time frame in *worldview* studies within high-School curriculum of religious education. A second area of further investigation and implementation is how to

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik

challenge and educate all the teachers of different subjects within the high-school arena to include the *worldview paradigm*, *the matrix* and the *question clusters* as a complementary educational material in their field of teaching.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Tvärvetenskapliga världsbildsstudier i religionskunskap.....	1
1.2 Bakgrund kring ämnesval och tidigare forskning.....	2
1.3 Syfte, frågeställningar och metod.....	3
1.3.1 Syfte.....	3
1.3.2 Frågeställningar.....	3
1.3.4 Metod.....	3
1.4 Teoretiska utgångspunkter och underlag.....	5
1.4.1 Tvärvetenskapliga religionsstudier.....	5
1.4.2 Tvärvetenskapliga världsbildsstudier.....	6
1.4.3 Integrering mellan religion och filosofi m.m.....	7
1.4.4 Vetenskapsfilosofisk utgångspunkt.....	7
2. Världsbildsstudier på gymnasienivå	8
2.1 Analys och tolkning av läroplanen i religion.....	8
2.1.2 Läroplanens olika världsbilder.....	9
2.2 Definition, analys och exempel på världsbildsstudier.....	11
2.2.1 Definition av begreppet världsbild.....	11
2.2.2 Identifiering och analys av världsbilder.....	12
2.2.3 Exempel på kurser i världsbildsstudier.....	14
2.3 Förslag till kursmaterial i världsbildsstudier.....	17
2.3.1 Förslag till matriser för världsbildsanalys utifrån ett religionsfilosofiskt perspektiv....	17
2.3.2 Förslag till kursmaterial för analys av världsbilder utifrån religionsfilosofi och sociologi.....	20
2.3.3 Förslag till kursmaterial utifrån ett sociologiskt perspektiv.....	22
3 Diskussion	23
3.1 Världsbildsbegreppet inom religionskunskap 1.....	23
3.2 Existentiella och filosofiska frågor inom religionskunskap 1.....	24
3.3 Världsbildsmatriser inom religionskunskap 1.....	24
3.4 Integrering av läroplan i religion och filosofi.....	26
3.5 Integrering av andra ämnen i religionsundervisningen.....	28
4 Slutsatser kring tvärvetenskapliga världsbildsstudier i religionskunskap 1	29
4.1 Avslutande tankar och förslag på fortsatt forskning.....	31

1. Inledning

1.1 Tvärvetenskapliga världsbildsstudier i religionskunskap

Vi lever i ett alltmer mångkulturellt land, med alltifrån religiösa, filosofiska till politiska möjligheter och utmaningar som följd. I myllret av de ideologier som ligger bakom denna kulturella mångfald finns det, såsom pedagogikprofessorn Peter Kemp uttrycker det, ”ett enormt behov av respekt för skillnader liksom mod till dialog mellan kulturer i ett gemensamt världsmedborgerligt liv”.¹

För att elever i linje med läroplanen mål,² skall växa som människor liksom aktivt verka som samhälls- och världsmedborgare, krävs det därför att de lär sig föra dialog kring olika sätt att se på och verka i världen. Eleverna behöver i denna process både lära sig mer om kännetecknen för olika världsbilder liksom att kritiskt granska och jämföra dem sinsemellan. Ett utav målen med denna lärandeprocess är att bättre lära känna sin egen liksom andras världsbilder, samt hur dessa påverkar våra liv och samhällen på olika sätt.

Av ovanstående skäl m.fl. anser jag att religionsundervisningen på gymnasienivå behöver bedrivas än mer tvärvetenskapligt, bl.a. med existentiella och klassiskt filosofiska frågor³ som utgångspunkt. Vidare anser jag – för att ämnet skall vara intressant och vardagsnära - att det genomgående bör relateras till andra skolämnen och samtida kulturformer.⁴

Slutligen är den grundläggande hypotesen för denna undersökning att världsbildsstudier är ett teoretiskt och pedagogiskt aktuellt och intressant sätt för gymnasieelever att – inom ramen för läroplanen i religionskunskap 1 - lära känna sina egna liksom andras religiösa såväl som sekulära livsåskådningar i en alltmer mångkulturell omvärld. Hypotesen prövas av såväl aktuell forskning, liksom av olika

¹ Kemp, Peter. (2005). S 232.

² Lgy 11. S. 5.

³ Exv. Ontologiska – synen på den yttersta verkligheten, Antropologiska – synen på människan, Epistemologiska – synen på kunskap, Existentiella – synen på livets mening och Etiska frågor – synen på moral.

⁴ Musik, film, litteratur, konst etc.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik
lärares beprövade erfarenhet.

1.2 Bakgrund kring ämnesval och tidigare forskning

Den historiska bakgrunden kring valet av ämne för denna undersökning är människans - liksom inte minst filosofers, teologers och olika tänkares - frågeställningar kring synen på världen, sig själv och den yttersta verkligheten.⁵ Det specifika begreppet världsbild som analyseras och används i undersökningen härstammar i sin tur särskilt från både europeiska och nordamerikanska forskares försök att analysera människors olika världssåskådningar.⁶ Filosofieprofessorn David K. Naugle har bl.a. gjort en filosofisk historiebeteckning av hur begreppet världsbild växt fram sedan mitten av 1800-talet. De forskare som refereras till i detta arbete, James W. Sire, John Valk och Mualla Selçuk, bygger i sin tur vidare på dr. Naugles arbete.

Ovanstående forskare har jag kommit i kontakt med i samband med tidigare studier och arbete inom teologi och religionsfilosofi liksom under mina pedagogiska studier vid Malmö högskola. Professor James W. Sire's sammanställda forskning i världssåskådningsboken *Universe Next door* kom jag först i kontakt med i samtal med lärarkollegor vid Credoakademin i Stockholm, under min tidigare pedagogiska tjänst som projektledare och generalsekreterare för studentorganisationen Credo. Professor John Valk's forskning kom jag i kontakt med genom samtal med en lärarstudent inom religionsvetenskap vid Lunds Universitet, i samband med mina pedagogiska studier vid Malmö högskola. En av John Valks artiklar kring forskning och undervisning inom världsbildsstudier är sammanställd av Karin Sporre och Jan Mannberg i boken *Values, Religions and Education in a Changing Society*⁷. Denna artikelserie blev vägledande i min fortsatta efterforskning av forskningsmaterial av Valk inför undersökningen.

Utöver detta har en serie samtal med religionslärare under mina VFU perioder vid Peder Skrivares gymnasieskola i Varberg och Marks gymnasieskola liksom samtal med min handledare dr. Anders Lindh vid Malmö högskola, lett mig vidare i arbetet med frågeställningar, teori, metod liksom kritisk analys kring resultat och diskussion i undersökningen.

⁵ Stensmo, Christer. (1994). S. 5f.

⁶ Naugle, K. David. (2002). S. 4f.

⁷ Sporre, K & Malmberg, J. (2010).

1.3 Syfte, frågeställningar och metod

1.3.1 Syfte

Det inledande syftet med uppsatsen är att analysera *hur* man med utgångspunkt i läroplanen för religionskunskap 1 kan arbeta på ett tvärvetenskapligt.¹¹ Det efterföljande syftet är att *utforska möjligheterna* till utformandet av ett tvärvetenskapligt kursmaterial, så att gymnasieelever på ett pedagogiskt tydligt och intresseväckande sätt kan lära känna sina egna liksom andras världsbilder. Det slutliga syftet är att diskutera hur religionskunskap 1 kan integreras på ett tvärvetenskapligt sätt med andra ämnen i gymnasiet, liksom hur andra ämnen kan integreras med religion utifrån ett världsbildsperspektiv.

1.3.2 Frågeställningar

1. Hur kan man som religionslärare, inom ramen för nuvarande läroplan i religionskunskap 1, arbeta tvärvetenskapligt?
2. Hur kan man inom ramen för religionskunskap 1 forma ett tvärvetenskapligt kursmaterial utifrån existentiella och klassiskt filosofiska frågor, så att gymnasieelever på ett pedagogiskt tydligt sätt kan lära känna sina egna liksom andras världsbilder?
3. Hur kan man som religionslärare, inom ramarna för religionskunskap 1,¹³ integrera religionsämnet med andra ämnen i skolan?

1.3.4 Metod

Metoden för uppsatsen är litteraturstudier, med inriktning på hermeneutik och idéanalys. Som utgångspunkt för undersökningen görs forskningsinriktade litteraturstudier kring ämnet religionskunskap och världsbildsstudier för att bereda en vetenskaplig grund och ansats. Hermeneutik används som inledande metod för att tolka läroplanerna i religion i relation till läroplanens övergripande mål.

¹¹ Läroplan för religionskunskap 1 i Lgy11.

¹³ Ämnesplan och kursomfattning i Lgy11.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik

Idéanalys används sedan som metod för att analysera, tolka och kategorisera idéer och världsbilder utifrån forskningsmaterial, kursböcker och relevant litteratur kring ämnet. I jämförelsen mellan läroplanen i religion och filosofi görs en s.k. komparativ idéanalys. Sist men inte minst förs en allmän diskussion och prövning av resultat utifrån min egen liksom två religionslärares erfarenhet av undervisning i religionsfilosofi.

1.3.4.1 Hermeneutik

Vid tolkning av gymnasieskolans läroplaner i religion används hermeneutik som metod. Hermeneutikens idéhistoriska rötter kommer dels från den protestantiska bibelanalysen under renässansen och dels från studiet av klassiker inom humaniora.¹⁴ En grundläggande utgångspunkt för den hermeneutiska tolkningsmetoden är att ”Meningen hos en del endast kan förstås om den sätts i samband med helheten”.¹⁵ Samtidigt gäller det motsatta, att en sammansatt text består av mindre textdelar som enbart kan förstås utifrån de mindre delarna.

Denna hermeneutiska metod kallas för den hermeneutiska cirkeln, och formades av 1900-talets frontfigur inom hermeneutik: Hans-Georg Gadamer. Metoden beskrivs och utvecklas bl.a. av professorerna Mats Alvesson vid Lunds Universitet och Kaj Sköldberg vid Stockholms Universitet i boken *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Alvesson och Sköldberg beskriver också begrepp som Aletisk hermeneutik, där exempelvis en författares liksom uttolkares förförståelse och förståelse analyseras i relation till varandra – vilket av utrymmesskäl ej är fokus i denna undersökning.¹⁶

I denna undersökning används den hermeneutiska cirkeln som metod för att tolka läroplanen i religion, såsom mindre enhetsdelar, i relation till läroplanens övergripande syftesbeskrivningar. Eftersom läroplanen för religionskunskap är sammansatt av historiska och samtida tolkningar av antika filosofiska och religiösa texter, lämpar sig den hermeneutiska tolkningsmetoden väl i detta sammanhang.

¹⁴ Alvesson & Sköldberg. (2008). S. 193.

¹⁵ Alvesson & Sköldberg. (2008). S. 193.

¹⁶ Alvesson & Sköldberg. (2008). S. 200.

1.3.4.2 Idéanalys

Den textanalytiska metoden i denna undersökning kan mer specifikt beskrivas som *idé- och ideologianalys*.¹⁷ Forskarna Göran Bergström och Kristina Boréus vid Stockholms Universitet beskriver denna metod i *Textens mening och makt – Metodbok i samhällsvetenskaplig diskurs- och textanalys*. Bergström och Boréus definierar, utifrån en historisk redogörelse med början hos de grekiska filosoferna, begreppet ”idé” som ”en tankekonstruktion som till skillnad från de flyktigare intrycken eller attityderna utmärks av en viss kontinuitet.” Vidare beskriver de en idé som en ”föreställning av verkligheten”, ”en värdering av en företeelse” eller ”en föreställning om hur man bör handla”.¹⁸ För att analysera och identifiera den *kontinuitet, föreställning* liksom *värdering* som finns bakom olika idéer och ideologier använder sig Bergström och Boréus av olika kategoribegrepp. Dessa begrepp är bl.a. människosyn, samhällsteori liksom moralsyn etc.¹⁹

Denna kategoriseringsform av idéer och idéologier stämmer delvis överens med hur filosofer, liksom även religionsfilosofer, analyserar, kategoriserar och definierar olika idéer genom historien liksom idag.²⁰ I denna undersökning använder jag Bergström och Boréus idéanalys i form av kategorisering som utgångspunkt, och utvecklar den därefter utifrån filosofiprofessorerna James Sire och John Valks kategoriseringsmönster vid analys av idéer och *världsbilder* (se 1.4.2.f). Vid en jämförande analys av läroplanen i religion och filosofi använder jag mig av en s.k. *komparativ idéanalys*, utifrån en omtolkning av Boréus idéanalys.

1.4 Teoretiska utgångspunkter och underlag

1.4.1 Tvärvetenskapliga religionsstudier

Ämnet religionskunskap beskrivs enligt läroplanen som tvärvetenskapligt i sin karaktär och kan således studeras utifrån en rad olika vetenskapliga discipliner. Läroplanen specificerar dock inte med *vilka* ämnen eller *hur* denna tvärvetenskapliga pedagogik

¹⁷ Bergström och Boréus. (2005). S.149f.

¹⁸ Bertström och Boréus. (2005). S. 149.

¹⁹ Bergström och Boréus. (2005). S. 164.

²⁰ Exv. Sire, J. (2004). Valk, J. (2010). Stensmo, C. (1996).

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik kan/bör ske.²⁶ Målet med den första frågeställningen är således att utifrån en analys av läroplanen i religion undersöka hur inom vilka övergripande ämnesområden som en religionslärare kan arbeta tvärvetenskapligt.

1.4.2 Tvärvetenskapliga världsbildsstudier

Målet med den andra och för arbetet huvudsakliga frågeställningen är att undersöka hur man med utgångspunkt i läroplanen för religion kan forma olika delar av ett tvärvetenskapligt kursmaterial i världsbildsstudier. Den övergripande teoretiska grunden för denna frågeställning är religionsfilosofisk - med de existentiella och klassiska filosofiska frågorna kring synen på den yttersta verkligheten, människan, döden etc. som utgångspunkt. Det till religionsfilosofin underliggande begrepp, tillika paradigm, som används genomgående är världsbildsstudier.

Den forskningsmässiga grunden för undersökningen är hämtad från de världsbildsstudier som bedrivs av bl.a. filosofiedoktor James W. Sire vid Universitetet i Missouri och professor John Valk vid New Brunswick Universitet i Canada, som även samarbetar med Mualla Selçuk vid Ankaras Universitetet i Turkiet. Dr. Sire har skrivit ett antal böcker relaterat till världsbildsstudier och professor Valk bedriver forskningsprojekt i området, både i Nord-Amerika, Europa och i Oceanien. Både Sire och Valk har format modeller för hur religiösa och sekulära världsbilder kan identifieras och analyseras utifrån de klassiska filosofiska och existentiella frågorna m.fl.

Utöver ovanstående forskare redovisas också flera beprövade exempel på världsbildskurser. Internationella exempel på kurser i världsbildsstudier som lyfts fram är från Canada och Turkiet. De nationella och nordiska exempel som framställs är dels från två folkhögskole- och högskolekurser i Sverige och Norge³¹ och dels från ett nationellt och nordiskt nätverk av idéella gymnasie- och studentföreningar.³² Slutligen vävs också regionala exempel från två gymnasieskolor i Västsverige fram i undersökningsprocessen.

²⁶ Lgy 11, s. 137.

³¹ Religionsfilosofisk kurs i världsbildsstudier vid CredoAkademin, en folkhögskolekurs under Hagabergs folkhögskola i Stockholm och Mediahögskolan i Kristiansand.

I relation till den andra liksom den tredje frågeställningen förs också en löpande diskussion kring hur man rent pedagogiskt kan tillämpa världsbildsstudier så att det blir än mer intressant bland gymnasieelever, oavsett bakgrund och studieinriktning. Resultaten kring ovanstående frågeställningar diskuteras, såsom tidigare nämnts, vidare utifrån samtal med verksamma religionslärare, liksom utifrån egna erfarenheter av undervisning i ämnet.³³

1.4.3 Integrering mellan religion och filosofi m.m.

Utgångspunkten för den tredje frågeställningen – hur religionskunskap kan integreras med andra ämnen - är dels läroplanernas ämnesmål i religion och filosofi och dels samtal med gymnasielärare. Utifrån dessa samtal, eller s.k. *ostrukturerade diskussioner*,³⁴ med verksamma religionslärare under och efter den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU) framkom exempelvis att en integrering av religionskunskap med filosofi är särskilt lämpligt. Under VFU perioderna bekräftades exempelvis att en tvärvetenskaplig undervisning i etik i samverkan mellan både religions- och filosofiämnen, kan leda till fördelar för både elever och lärare. Den tredje frågeställningen vävs slutligen in som en del av diskussionen i undersökningen.

1.4.4 Vetenskapsfilosofisk utgångspunkt

Den vetenskapsfilosofiska utgångspunkten för detta arbete är *kritisk realism*, i kontrast till exempelvis *antirealism* (socialkonstruktionism/postmodernism) eller *positivism*. Med kritisk realism menas – i linje med filosofiedoktor James W. Sires definition – att det finns en värld oberoende av människan och att vetenskapliga observationer beskriver denna världen mer eller mindre korrekt.

Antirealister menar i kontrast till denna hållning att det inte finns något förnuftsmässigt samband mellan vad vi tänker och säger med vad som verkligen existerar.³⁵ Enligt positivism menar man o andra sidan att all kunskap förmedlas till

³³ ³³ Dels erfarenheter utifrån VFU i religion vid gymnasieskolan i Marks samt Peder Skrivares skola i Varberg och dels erfarenheter från tidigare religionsfilosofiska seminarier kring världsbildsstudier för gymnasieelever och högskolestudenter i Svenska, Nordiska och Europeiska studentorganisationer på kristen grund.

³⁴ Bryman, Alan. (2005). S. 415.

³⁵ Sire, J. (2004). S. 232.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik
människan genom sinneserfarenheter och att det inte finns någon verklighet bortom
detta. Enbart det som går att verifiera vetenskapligt, med förnuftet, är verkligt.³⁶

I dagens samhällsvetenskapliga vetenskap är det enligt Alvesson och Sköldberg
främst socialkonstruktionism (antirealism) som dominerar medan den kritiska realismen
”utropat sig till ett ledande alternativ och efterträdare”.³⁷ Den kritiska realismen är
framförallt en brittisk tradition från 70-talet som växte fram genom filosofen Roy
Bhaskar, men har även fått viss spridning internationellt.³⁸ James W. Sire beskriver
exempelvis att majoriteten av naturvetenskapliga forskare under början av 2000-talet är
kritiska realister, oavsett om de är naturalister (ateister/agnostiker) eller kristna teister.³⁹

2. Världsbildsstudier på gymnasienivå

2.1 Analys och tolkning av läroplanen i religion

2.1.1 Läroplanens olika vetenskapliga discipliner

Den vetenskapliga förankringen av religionskunskap 1 är främst hämtad från
religionsvetenskapen. Religionsvetenskaplig kurslitteratur på universitet och högskolor
liksom läroböcker på gymnasieskolor kan exempelvis utgå ifrån och/eller anknyta till
alltifrån etnocentriska, kulturanthropologiska, sociologiska, fenomenologiska, historiska
till religionsfilosofiska perspektiv.⁴⁰

Vid en analys av läroplanen utifrån den hermeneutiska cirkeln framkommer
ett tvärvetenskapligt angreppssätt av två huvuddiscipliner: *religionsfilosofi och*
religionssociologi. Detta uttrycks exempelvis genom följande formuleringar:

... Det behandlar hur religioner och livsåskådningar kommer till uttryck i
ord och handling samt hur människor *formulerar och förhåller sig till*

³⁶ Alvesson & Sköldberg. (2008). S. 81.

³⁷ Alvesson & Sköldberg. (2008). S. 122.

³⁸ Alvesson & Sköldberg. (2008). S. 107.

³⁹ Sire, J. (2004). S. 232.

⁴⁰ Eerhart, Byron. (1993). S. 5.

etiska och existentiella frågor. I ämnet behandlas trons och etikens betydelse för *individens upplevelse av mening och tillhörighet*⁴¹.

Betoningen av hur religioner och livsåskådningar kommer till uttryck *i ord och handling*...samt hur människor *formulerar och förhåller sig*...liksom vad tron och etiken *betyder för människan* pekar både på en ideologisk (exv. ord/formulerar) liksom en sociologisk (handling, förhåller sig och betyder) aspekt.

En fortsatt hermeneutisk tolkning av läroplanens beskrivning av det centrala innehållet i religionskunskap 1 stärker denna bild, av ett filosofiskt och sociologiskt perspektiv av religionskunskap. Exempelvis lyfter planen fram att undervisningen skall behandla ”olika *människosyn* och *gudsuppfattningar* inom och mellan religioner”, vilka båda är centrala områden inom religionsfilosofin⁴². Vidare uttrycker planen att undervisningen skall behandla sociologiska aspekter såsom:

- Religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet.
- Individens och grupperns identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån till exempel skriftliga källor, traditioner och historiska och nutida händelser.⁴³

2.1.2 Läroplanens olika världsbilder

Vid en idémässig analys av läroplanen uttrycks en etisk världsbild präglad av kristendomen och den västerländska humanismen. Samtidigt uttrycker läroplanen att undervisningen skall vara icke-konfessionell/sekulär.⁴⁴ Följden av detta är en ideologisk mångfald och dynamik.

Rent religionsfilosofiskt kan man därmed säga att den svenska läroplanen är en synergi av en naturalistisk (västerländsk sekulärhumanistisk) och en teistisk (judisk-kristen) världsbild. Naturalistisk genom att läroplanen skall inneha och förmedla en etik grundad på västerländsk humanism, vilken i praktiken ofta

⁴¹ Läroplan för religion. (2011). S. 137.

⁴² Lgy 11, S. 138.

⁴³ Lgy 11, S. 138.

⁴⁴ Lgy 11, S. 5.

tillskrivs såsom sekulär-humanistisk.⁴⁵ Samtidigt är läroplanen uttryckligen präglad av en teistisk – särskilt kristen – etisk tradition parat med den västerländska humanismen (som kan inkludera både teistisk och naturalistisk världsbild) genom uppmaningen att fostra till *rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande för varje människas egenvärde, människors lika värde* liksom *värnande om naturen* etc.⁴⁶ Vidare uppmanar läroplanen specifikt för religionskunskapsämnet att undervisningen skall verka för en öppen⁴⁷ och mångkulturell⁴⁸ attityd, liksom att eleverna skall lära sig respekt för olika sätt att tänka och leva.⁴⁹

Parallellt med naturalistiska (sekulärhumanistiska) och teistiska (judisk-kristna) influenser i läroplanen finns, om än inte i läroplanen så i själva undervisningen, även inslag av panteistiska världsbilder. Som exempel kan nämnas hinduiska yoga-övningar liksom buddhistiskt influerade mindfulness övningar som elever erbjuds pröva på under religionslektioner.⁵⁰

Sammanfattningsvis kan man – utifrån en hermeneutisk tolkning, en idéanalys av läromålen för religion i kombination med beprövad erfarenhet - säga att läroplanen liksom den faktiska undervisningen på flera sätt präglas av flera olika världsbilder. Läroplanen i religion präglas dels av en sekulärhumanistisk vetenskaplig grund, dels av en kristen etisk tradition varvat med inslag av panteistiska världsbilder i vissa undervisningsövningar.

Framförallt kan man dock beskriva läroplanens övergripande världsbild som en pluralistiskt öppen, tolerant och mångkulturell världsbild.⁵¹ Detta skulle även rent filosofiskt kunna beskrivas som en naturalistiskt postmodern eller

⁴⁵ Lgy 11, S. 5.

⁴⁶ Lgy 11, S. 5.

⁴⁷ "...öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter..." Lgy 11, S. 137.

⁴⁸ "...präglad av mångfald." Lgy 11, S. 137.

⁴⁹ Lgy 11, S. 137.

⁵⁰ Exv. religionslektioner vid Peder Skrivares Skola i Varberg och Marks gymnasium.

⁵¹ Lgy 11, S. 5. Undervisningen ska ta sin utgångs- punkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglat av mångfald.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik
existentiell världsbild, där bl.a. sanningsfrågan relativiseras. Denna inställning, att ”det inte finns något rätt eller fel” var för övrigt en återkommande fras bland religionslärare liksom filosofilärare under mina VFU perioder på gymnasieskolor i Västsverige.⁵²

2.1.3 Tvärvetenskapligt perspektiv i religionskunskap 1

Utifrån ovanstående analys av läroplanens generella mål liksom av de specifika målen för det tvärvetenskapligt präglade religionskunskapsämnet anser jag det högst lämpligt att man använder sig av just det tvärvetenskapliga världsbildsstudieperspektivet, inbegripande både religionsfilosofi och sociologi, inom religionskunskap 1. Perspektivets premisser och målbild stämmer nämligen väl överens med läroplanens mål – att elever skall förstå olika religioner och livsåskådningar liksom tolkningar av dessa utifrån ett kristet och västerländskt humanistiskt perspektiv.⁵³

Det övergripande svaret på den första frågeställningen i undersökningen är att man som religionslärare utifrån läroplanen för religionskunskap 1 med fördel kan arbeta tvärvetenskapligt utifrån de övergripande ämnesområdena religionsfilosofi och religionsfilosofi.

Utifrån detta svar fortsätter undersökningen kring *hur*, främst den religionsfilosofiska delen av undervisningen, kan formas utifrån internationell forskning liksom av beprövad erfarenhet av världsbildsstudier i flera länder.

2.2 Definition, analys och exempel på världsbildsstudier

2.2.1 Definition av begreppet världsbild

Begreppet världsbild kommer ur engelskans ”Worldviews” och kan beskrivas på flera olika sätt. En kort definition som används av professor John Valk är de ”glasögon” vi bär när vi ser på, tolkar och agerar i världen⁵⁴. Ett annat begrepp som Valk också använder är ”Visions for Life and Walks of Life” – vilket kan översättas som ”visioner

⁵² Lektion i etik med religions- och filosofilärare vid Marks gymnasieskola 2015-10-05.

⁵³ Lgy 11, S. 5.

⁵⁴ Valk, J. (2010). S. 107.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik och vägar för livet”⁵⁵. Filosofiedoktor James W. Sire använder sig i sin tur av en längre definition – som i sig inte motstrider de kortare definitionerna ovan:

A Worldview is a commitment, a fundamental orientation of the heart, that can be expressed as a story or in a set of presuppositions (assumptions which may be true, partially or entirely false) which we hold (consciously or subconsciously, consistently or inconsistently) about the basic constitution of reality, and that provides the foundation on which we live and move and have our being⁵⁶.

Sire förtydligar definitionen av en världsbild genom att beskriva det som en *överlåtelse* – något som involverar både förnuftet och hjärtat hos människan. Vidare förtydligar han att världsbilder kan beskrivas med hjälp av berättelser och pressuppositioner. Ett exempel är naturvetenskapens berättelse om att världen skapades genom Big Bang och fortsätter utvecklas genom evolutionens process då stjärnor, planeter och liv formas – ända fram tills universums slut. Den kristna berättelsen skildrar ett annat kompletterande och ibland kontrasterande perspektiv - av skapelsen, fallet, befrielsen och förhållandet (av Jesus från Nasaret och slutligen även människan, världen och universum). I denna berättelse är Jesus födelse, liv, död och uppståndelse i epicentrum. För det tredje förklarar Sire att världsbilder är antaganden och pressuppositioner som kan vara sanna, delvis sanna eller falska (exempelvis att ett fysiskt objekt eller att Gud existerar). För det fjärde beskriver Sire att världsbilder är grunden för hur vi lever våra liv.⁵⁷

2.2.2 Identifiering och analys av världsbilder

En världsbild kan, enligt både Sire och Valk m fl., identifieras och analyseras utifrån hur man besvarar ett antal filosofiska grundfrågor. Dessa frågeställningar sammanfaller med de existentiella frågor som både filosofer, teologer, psykologer liksom pedagoger m.fl. ställt sig genom historien och ställer än idag. Sire använder sig exempelvis av följande sju frågeställningar i sin bok ”Universe Next door”.⁵⁸ Dessa frågor stämmer

⁵⁵ Valk, J. (2010). S. 110.

⁵⁶ Sire, J. (2004). S. 17.

⁵⁷ Sire, J. (2004). S. 18-19.

⁵⁸ Sire, J. (2004). S. 20-21.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik också överens med, och utvecklar, den kategorisering av idéer som Boréus och Bergström beskriver.⁵⁹

1. Vad är den yttersta verkligheten? – Gud, gudar eller materiellt kosmos?
2. Vad är världen? – skapad eller autonom, kaos eller ordning, materia eller ande etc?
3. Vad är människan? – en komplex maskin, en gud, guds avbild eller en naken apa?
4. Vad händer en människa vid döden? – existensen upphör, transformation till ett högre väsen, reinkarneras eller förflyttas till en annan värld?
5. Hur är det möjligt att veta någonting alls? – Antingen är vi skapade till avbilder av en allvetande Gud. Alternativt har medvetandet och förnuftet utvecklats genom en lång evolutionistisk överlevnadsprocess.
6. Hur vet vi vad som är rätt och fel? – Antingen är vi skapade som avbilder till en Gud vars karaktär är god, eller så beslutas rätt och fel genom vad människor känner.
7. Vad är meningen med människans historia? – Att inse Guds eller gudarnas vilja, att forma ett paradiset på jorden, utan någon övergripande mening alls eller att förbereda människor för ett liv i gemenskap med en kärleksfull och helig Gud etc?

Hur man besvarar den första frågan – om den yttersta verkligheten - är helt avgörande för hur man besvarar de övriga sex frågorna.⁶⁰ I linje med Sires resonemang finns det två huvudsakliga sätt att besvara den första frågan, om den yttersta verkligheten. Antingen kan den yttersta verkligheten vara *personlig* (Gud eller gudar) eller så kan den vara *opersonlig* (Materia eller någon form av kosmisk kraft).⁶¹ Om den yttersta verkligheten är *opersonlig* betyder det även att den saknar allt det som kännetecknar en person: självmedvetande, vilja, tanke, frihet och kärlek. Men om den yttersta verkligheten är *personlig* betyder det att den – i likhet med en person innehar ett medvetande, en vilja och en tanke etc.

Utöver ovanstående två huvudgrupper kan olika världsbilder delas in i – eller relateras till - de tre övergripande ”glasögonen”: naturalism, panteism och teism. *Naturalismen* beskriver den yttersta verkligheten som *opersonlig materia*. *Panteismen*

⁵⁹ Bergström och Boréus. (2005). S. 164.

⁶⁰ Sire, J. (2010). S. 26.

⁶¹ Sire, J. (2010). S. 21.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik beskriver densamma som en *opersonlig kraft, princip eller tomhet*. *Teismen* beskriver den yttersta verkligheten som en *personlig Gud*.⁶²

Naturalism kan i sin tur delas in i följande undergrupper: sekulärhumanism, ateism, kapitalism, marxism liksom västerländskt omtolkad Buddhism – där man tar bort de gudomliga och religiösa aspekterna av religionen. Inom den panteistiska världsbilden kan man generellt finna österländska religioner och filosofier såsom Buddhism, Hinduism, Konfucianism, Taoism liksom olika former av nyandlighet. Slutligen kan man se Judendom, Kristendom, Islam liksom exempelvis delar av den hinduiska grenen Hare Krishna⁶³ som olika former av teistiska (monotestiska eller polyteistiska) världsbilder.⁶⁴

2.2.3 Exempel på kurser i världsbildsstudier

2.2.3.1 Världsbildsstudier vid Universitet i Canada

Vid Renässans College - Universitetet vid New Brunswick i Canada – har de erbjudit och genomfört kurser i världsbildsstudier sedan år 2000. Kursen går under ett av definitionsbegreppen för världsbildsstudier som professor John Valk använder – *Knowing self and others*.⁶⁵ *Knowing self and others* används som en pedagogisk modell för studenter att lära känna sina egna liksom andras världsbilder i en alltmer mångkulturell värld. John Valk skriver att studenterna genom dessa studier ”...utökar sin förståelse för...hur olika kontexter, omständigheter och erfarenheter formar sina egna liksom andras världsbilder”.⁶⁶

Valk beskriver i en av sina artiklar att eleverna genom studierna lär sig att deras liksom andras världsbild kommer till uttryck dagligen genom deras tankar och handlingar.⁶⁷ Under kursen får eleverna inte bara lära sig de traditionella religionerna, naturreligioner, Kristendom, Judendom, Islam och Buddhism etc., utan också sekulära världsbilder såsom exklusiv humanism, ateism, vetenskapstro liksom

⁶² Sire, J. (2010). S. 23f.

⁶³ Sire, J. (2010). S. 144.

⁶⁴ Jakobsen, K.(2004). S.29.

⁶⁵ Valk, John. (2010). S. 108.

⁶⁶ Valk, John. (2010). S. 108.

⁶⁷ Valk, John (2010). S. 108.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik kapitalism/konsumism. Under kursen får eleverna också, genom erfarenhetsbaserat lärande, kunskap om olika traditioner då de exempelvis besöker olika heliga platser. Eleverna lär sig då både hur olika traditioner uttrycker sin tro genom berättelser, symboler, ritualer och handlingar liksom att tro och handlingar inte alltid, vare sig i deras eller andras liv, är konsekventa.

Utöver detta får eleverna också lära sig att de stora religionerna uppmantrar människan att vara informerade, ansvariga och engagerade medborgare, men att synen på rättvisa, etik och jämställdhet kan skilja sig stort beroende på vilken världsbild man har.⁶⁸ Studenterna lär sig också vikten av sammanhang och helhetssyn, kritiskt tänkande, värdet att tolka livet och döden på specifika sätt liksom om betydelsen av samhällsengagemang och framtidshopp.⁶⁹ Men det är inte bara i Canada som man bedriver världsbildsstudier.

2.2.3.2 Världsbildsstudier inom religionsundervisning i Turkiet

Enligt forskarna Mualla Selcuk vid Ankara Universitet i Turkiet och professor John Valk från Canada har religionsundervisningen i Turkiet varit problematisk alltsedan den skrevs in i konstitutionen 1982.⁷⁰ En utbildningsreform år 2000 ledde till att religionsundervisningen – trots att den skulle bli icke-konfessionell – innehållsmässigt främst handlade om Islam utifrån ett sociologiskt perspektiv, detta trots att eleverna själva var både muslimer, ateister eller troende inom andra religioner.⁷¹ Under senare år har det dock skett en ytterligare reform där man försöker undervisa i religion ur ett tvärvetenskapligt världsbildsperspektiv.⁷² Som ett resultat av detta har forskarna Selcuk och Valk exempelvis tagit fram olika världsbildsmatriser för att bl.a. beskriva en muslimsk världsbild (Se appendix).⁷³

Utöver ovanstående omnämnda matris för att beskriva Islam utifrån existentiella frågeställningar använder sig Selcuk och Valk av flera andra matristyper inom

⁶⁸ Valk, John (2010). S.109.

⁶⁹ Valk, J. (2010). S. 110.

⁷⁰ Selcuk & Valk (2012). S. 443.

⁷¹ Selcuk & Valk (2012). S. 444.

⁷² Selcuk & Valk (2012). S. 449.

⁷³ Selcuk & Valk (2012). S. 452.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik världsbildsstudier.⁷⁴ En matris som analyserar religiösa och kulturella dimensioner,⁷⁵ en som analyserar ontologiska och epistemologiska dimensioner⁷⁶ liksom en som analyserar universella eller särskilda principer och värderingar.⁷⁷ För ett exempel hänvisas till appendix i slutet av detta arbete.

2.2.3.3 Världsbildsstudier på folkhögskola i Sverige

Utöver världsbildsstudier i Canada och i Turkiet så har det alltsedan 1990-talet bedrivits kurser i världsbildsstudier vid CredoAkademin i Stockholm, liksom sedan ett antal år tillbaka även vid Mediehögskolan i södra Norge.⁷⁸ Världsbildskursernas mål är att ”Ge grundläggande insikt i 8 olika världsbilder” utifrån historisk framväxt, idéinnehåll, inre struktur och relation till andra världsbilder, tongivande företrädare samt kritisk reflektion. Grundmaterialet för kurserna hämtas från James W. Sires bok ”Universe Next door”, som också översätts till svenska inför läsårsstarten 2016.

Utöver huvudboken finns möjligheten till fördjupade studier i ämnet genom böcker där exempelvis teismen kritiseras av en ateist, liksom naturalismen (ateismen) och panteismen kritiseras av en teist. De olika världsbilder man går igenom under kursen är teism, deism, naturalism, nihilism, existentialism, panteistisk monism, new age samt postmodernism. I kompletterande kurser går man därefter igenom Islam och Judendomen mer specifikt. Resultatet av kurserna är att studenterna får en större förståelse och ett tydligare verktyg för att identifiera och analysera olika världsbilder, inte minst inför fortsatta högskole- och universitetsstudier.

⁷⁴ Selcuk & Valk (2012). S. 451.

⁷⁵ Myter: texter, skrifter, berättelser, Logos: Läror, doktriner, Ethikos: etiska principer, Ritualer: symboler, Comunitas: sociala kontexter, Ekstatis: erfarenheter som stärker världsbilden exv. sportaktiviteter, konserter eller måltider.

⁷⁶ Metafysik: yttersta verkligheten såsom filosofisk naturalism (materiell) vs. filosofisk idealism (Gud, medvetande, ande etc.).

⁷⁷ Vad anses rättvist? Människovärdet – hur uttrycks det i dagliga livet? Livets okränkbarhet – Är allt liv okränkbart? Jämställdhet – Har alla samma värde? Öppenhet/tolerans – Vad kan tolereras? Vad kan inte tolereras? Vad är hållbar livsstil? Hur värnar vi om miljön?

⁷⁸ CredoAkademin i Stockholm - ett studiecenter på kristen grund inom ramarna för Hagabergs folkhögskola. Mediehögskolan i Kristiansand, Norge erbjuder bl.a. kurser i världsbildsförståelse, kommunikation och journalistik.

2.2.3.4 Världsbildsstudier bland gymnasieelever och högskolestudenter i Sverige

För egen del har jag erfarenhet av att seminarieform bedriva världsbildsstudier för både gymnasieelever och högskolestudenter i Sverige, Norden och Europa. Under seminarierna har jag främst utgått från ett religionsfilosofiskt perspektiv och analyserat de tre huvudsakliga världsbilderna teism, panteism och naturalism liksom några av dess undergrupper. Alternativt har vi analyserat musik, film, konst eller litteratur utifrån de existentiella och filosofiska frågorna som Sire lyfter fram. En av utgångspunkterna för seminarierna har varit mitt intresse samt min kunskap och erfarenhet inom teologi, religionsfilosofi liksom exempelvis musik. En annan utgångspunkt för seminarierna har varit elevernas/studenternas favoritmusik, som jag lyssnat och analyserat på förhand. En mer detaljerad beskrivning följer under 2.3.2.1.

2.3 Förslag till kursmaterial i världsbildsstudier

Med ovanstående definitioner, analyser och exempel kring världsbildsstudier som bakgrund följer en undersökning kring hur olika förslag på kursmaterial inom ämnet kan utformas.

2.3.1 Förslag till matriser för världsbildsanalys utifrån ett religionsfilosofiskt perspektiv

Under min VFU i religion vid Marks gymnasieskola i Västsverige hade jag bl.a. en genomgång om Buddhismens olika grenar.⁷⁹ Vid denna genomgång använde jag mig av världsbildsparadigmets analysområden (ontologi, epistemologi, antropologi etc.) för att förklara likheter mellan de buddhistiska grenarna Theravada, Mahayana, Lamaism och Zen. De gemensamma nämnarna för de fyra riktningarna kan, utifrån James W. Sires⁸⁰ och religionsvetaren Knut Jakobsen⁸¹ redogörelser, sammanställas enligt följande matris:

2.3.1.1 Panteism (Buddhismens olika grenar etc.).

Den yttersta verkligheten	Ogreppbar/opersonlig - Nirvana: Icke-evigt och ändå gränslöst tillstånd, bortom vårt förnuft.
Kosmos	Illusion - Naturen är en illusion av den yttersta verkligheten.

⁷⁹ Lektion vid Marks gymnasium. 2015-09-17.

⁸⁰ Sire, J. (2010). S. 141f.

⁸¹ Jakobsen, K.(2002). S.76f.

Människan	Opersonlig - Anatman: icke-själv, i ständig förändring likt en rinnande flod.
Döden	Utslocknat tillstånd - Människans livsenergi/karma återföds eller uppnår Nirvana.
Historien	En cykel - Historien har ingen början, inget slut. Tiden är en illusion.
Etik	Ej absolut - Etikens mål är upplysning, inte godhet i sig.
Kunskap	Bortom förnuftet - Kunskapens mål är att uppnå den yttersta verkligheten bortom förnuft och förstånd.

Källa: Kvalitativ texttolkning och bearbetning av James W. Sire & Knut Jakobsens litteratur.

Utöver buddhismens olika grenar kan man även dela in flera av panteismens världsbilder i en något omformulerad version av ovanstående matris. På liknande sätt kan lektionsmaterial för andra världsbilder än de panteistiska också utformas. En genomgång av Naturalismen (med gemensamma nämnare för olika grenar såsom ateism, sekulär humanism, existentialism, kapitalism och marxism etc.) skulle, utifrån en översättning av Sires material, kunna se ut enligt följande⁸²:

2.3.1.2 Naturalism (Ateism, sekulär humanism etc.).

Den yttersta verkligheten	Energi och material - Gud existerar inte. Den yttersta verkligheten är således opersonlig.
Kosmos	Slutet system - Kosmos är ett slutet system av orsak och verkan, där ingen extern gudomlig kraft ingriper.
Människan	Komplex maskin av materia - En fysisk och biologisk varelse som utvecklats evolutionistiskt från materia.
Döden	Utplåning av existens - Döden är slutet på personlighet och individualitet.

⁸² Sire, J. (2010). S. 59f.

Historien	En händelsekedja - Historien är en händelsekedja utan en övergripande mening.
Etik	Formas/icke-absolut - Etiken är skapad av och relaterad till människan.
Kunskap	Genom förnuft och/eller miljö - Vi får, alternativt formar, kunskap genom förnuft och/eller samspel med andra människor.

Källa: Texttolkning och bearbetning av James W. Sire's bok *The Universe Next Door*

Slutligen kan den tredje kategorin, teismen, beskrivas utifrån Sires material⁸³ enligt följande uppställning:

2.3.1.3 Teism (Kristendom, Judendom och Islam).

Den yttersta verkligheten	Personlig Gud - Gud existerar. Den yttersta verkligheten är således personlig.
Kosmos	Öppet system - Kosmos är skapat utav Gud som ett öppet system av orsak och verkan.
Människan	Guds avbild - Människan är skapad till Guds avbild alt. Guds medregent.
Döden	Förnyad existens - Döden är en evig befrielse till eller separation från Gud.
Historien	Linjär - Historien är en linjär händelsekedja med en övergripande mening.
Etik	Absolut/formas - Etikens grund kommer från Gud genom Torah/Bibeln/Koranen och genom människans samvete.
Kunskap	Genom förnuft och omgivning - Människan kan ta till sig kunskap om Gud, människan och naturen.

Källa: Texttolkning och bearbetning av James W. Sire's bok *The Universe Next Door*

Att dela in kännetecken för olika världsbilder enligt matriserna ovan har både för- och nackdelar, något som kommer diskuteras vidare som en del av nästa kapitel.

⁸³ Sire, J. (2010). S. 23.

2.3.2 Förslag till kursmaterial för analys av världsbilder utifrån religionsfilosofi och sociologi

Här följer ett exempel på hur ett kursmaterial kan utformas med syftet att analysera världsbilder utifrån både ett religionsfilosofiskt och ett sociologiskt perspektiv.

Frågorna har använts bland gymnasieelever och högskolestudenter både nationellt och internationellt för att analysera och identifiera världsbilder inom populärkultur såsom musik och film. Frågorna kan dock med fördel omformuleras och användas för att analysera konst, ritualer, ceremonier, konserter, sportevenemang liksom nyhetsartiklar och litteratur etc.

Den pedagogiska grundidén är att använda de ca fem mest populära sångerna som eleverna i klassen lyssnar på som material för analys. Parallellt med att man exempelvis börjar med att lyssna till den femte mest populära sången låter man texten synas tydligt via en Powerpoint projektor, elevernas datorer eller på vanliga papper. Efter att man lyssnat på sången använder man följande *frågekluster* för att diskutera i grupp och/eller helklass (beroende på klassens storlek).

2.3.2.1 *Frågekluster* 1 - för musikanalys

A) Omedelbar respons

- 1) Vad tyckte du om musiken (filmen etc.)?
- 2) Vad är det för genre?
- 3) Vad handlar texten om?
- 4) Hur påverkar musiken (filmen etc.) och texten dig?

B) Fördjupning – Världsbilder?

- 1) Säger sången (filmen etc.) något om:
 - 1.1 Människan? / Meningen med livet? / Döden eller livet?
 - 1.2 Etik och moral? / Yttersta verkligheten – om Gud, gudar eller icke-gud? /Universum?
 - 1.3 Lärande/kunskap – vill musiken lära ut något?
- 2) Kommer någon/några särskilda världsbilder eller värderingar till uttryck? 3.
- 3) Vilken/vilka världsbilder alt. värderingar i så fall?
- 4) Hur väl uttrycks världsbilderna? Vad tycker du om världsbilden/värderingarna som

C) Extra frågor

- 1) Säger musiken något om en människans tro och liv?
- 2) Säger musiken något om människans problem/dilemma?
- 3) Säger sångtexten något om hur människan kan lösa/tackla dilemmat/problemet?

4) Övriga frågor

Källa: Texttolkning och bearbetning utifrån James W. Sire's *The Universe Next Door* samt seminarium om filmanalys vid ledarkonferens i Ungern.

Utifrån de seminarier jag själv hållit för svenska, nordiska och europeiska gymnasieelever och högskolestudenter, med ovanstående frågor som utgångspunkt, har jag märkt att diskussionerna blir extra intressanta om man varvar elevernas egen favoritmusik med allmänt kända musikstycken som tydligt uttrycker olika världsbilder. Här nedan följer några exempel på hur man, i samband med en ideologisk analys av musik i en svensk kontext samt, utifrån ovanstående frågekluster kan lyfta fram olika världsbilder.

Sången "Tack för alla sånger" av Björn Ulvaeus kan användas som exempel på en sångtext som uttrycker en naturalistisk/ateistisk världsbild. Världsbilden uttrycks exempelvis genom frasen "Vem behöver religioner, dom kan vi va utan" men också genom kompletterande källor där Ulvaeus utvecklar och kommenterar sin agnostiska/ateistiska världsbild.⁸⁴ Ett annat exempel på en sång som kan tolkas naturalistiskt är händerna mot himlen" av Petra Marklund. Frasen "...livet är meningslöst", ger uttryck för en naturalistisk/existentialistisk världsbild där det saknas en objektiv mening med människans liv.

En kontrasterande världsbild inom musik, som också är skriven av Björn Ulvaeus, är sången: "Du måste finnas..." ur Kristina från Duvemåla. Sången uttrycker genom karaktären Kristina en kristen teistisk världsbild, om än mitt i hennes tvivel. Inom den teistiska genren finns en "ocean" av musikaliska verk och stycken att analysera - alltifrån musik för religiösa ceremonier och högtider till folk-, klassisk-, afro och popmusik.

Ett alternativt exempel på musik med en panteistisk världsbild är canadensaren Leonard Cohens texter. Genom sånger som "Love itself" beskrivs exempelvis den "verkliga kärleken" utifrån zen-buddhistiska termer som "Zero". Zero betyder "noll" på japanska och används i detta sammanhang för att beskriva en form av filosofisk/religiös "nollpunkt" som uppstår i en cyklisk process mellan skapande och död, i strävandet att uppnå Nirvana. Detta zen-buddhistiska begrepp är i sin tur hämtat direkt från den zen-buddhistiska läromästaren Sasaki Roshi.⁸⁵

⁸⁴ Sturmark, Christer. (2008). S. 206f.

⁸⁵ Young, S. (2009). Hämtad 2015-12-12.

För att summera så har ovanstående seminarieform av världsbildsstudier genom musikanalys ofta lett till intressanta diskussioner bland gymnasieelever och högskolestudenter. Elever och studenter har även visat på ett begynnande eller ett utökad intresse för att analysera musik och andra konstformer liksom, för att lära sig mer om olika världsbilder.

2.3.3 Förslag till kursmaterial utifrån ett sociologiskt perspektiv

Utifrån en omskrivning av den frågematris som presenterades i föregående stycke kan också rent sociologiska fenomen - såsom ritualer, ceremonier och ideologiskt influerade övningar – även analyseras. En teistisk högtid, såsom en kristen söndagsgudstjänst eller en muslimsk fredagsbön, eller en buddhistiskt influerad övning i mindfulness eller en hinduiskt inspirerad yogaövning kan vara värdefulla att observera med ett antal frågor för ögonen. Här kan också rent ”sekulära” forum såsom ett shoppingcentra, en fotbollsmatch, en konsert liksom ett populärt spelforum på internet analyseras med hjälp av de existentiella/filosofiska frågorna. Nedanstående kluster av frågor är ett förslag, som dock ännu ej prövats i lektionssammanhang.

2.3.3.1 Frågekluster 2 – för analys av världsbild ur ett sociologiskt perspektiv

- Vad är det för sammanhang (ceremoni, gudstjänst, övning, konsert eller annan aktivitet)?
- Hur skulle du beskriva sammanhanget/fenomenet? Hur påverkar sammanhanget/fenomenet dig?
- Är det någon särskild syn på människan som kommer till uttryck?
- Hur påverkas människan av sammanhanget?
- Uttrycks någon form av mening med människans tillvaro?
- Säger fenomenet något om synen på döden och livet?
- Vad är det för syn på den yttersta verkligheten som kommer till uttryck? Etc.

Såsom ovanstående redovisningar pekar på kan eleverna analysera en världsbild utifrån ett religionsfilosofiskt perspektiv (2.3.1), analysera musik eller film ur ett kombinerat ideologiskt/sociologiskt perspektiv (2.3.2) eller utgå från en sociologisk kontext för att analysera uttryck för en bakomliggande världsbild (2.3.3). Utöver detta är det, för att uppnå läroplanens mål i religion, också oerhört viktigt att eleverna själva successivt får uttrycka sin världsbild under kursens gång.

3 Diskussion

Utifrån ovanstående resultat kring den första och andra frågeställningen följer nu en diskussion kring några centrala delar av ovanstående resultat. Den tredje frågeställningen bearbetas som en del av diskussionens andra hälft.

3.1 Världsbildsbegreppet inom religionskunskap 1

Varför skall man använda världsbildsbegreppet istället för de redan inarbetade begreppen religion och livsåskådning? Det huvudsakliga skälet till att använda världsbildsbegreppet är att det tydligt relaterar till både historisk och internationell forskning liksom till beprövad erfarenhet kring världsbildsstudier.

Ett annat skäl är att använda ett begrepp som sammanflätar både religion och livsåskådning under *ett* och samma paraplybegrepp, istället för två. För det tredje är tanken att tydligare lyfta fram varje religion – inte som något abstrakt och främmande – utan som något påtagligt och vardagsnära, vilket även påverkar både individer och samhällen. Alla människor har världsbilder, och världsbilder finns överallt – som bl.a. Valk uttrycker det.⁸⁶

Alternativet till ovanstående resonemang skulle vara att konsekvent använda begreppet livsåskådning istället för världsbild. Risken kan dock då vara att man omedvetet som pedagog, och kanske även elev, ”nedvärderar” och helt exkluderar religionsbegreppet i relation till läroplanen och lärandet. Min tanke med att använda världsbildsbegreppet är istället att ”likställa” och ”inkludera” dem båda genom att undersöka dem utifrån samma paraplybegrepp och samma grundfrågor.

De religionslärare (RL1 och RL2) jag samtalat med poängterar dock vikten av att tydligt definiera olika begrepp i denna process.⁸⁷ Vad menas exempelvis med religion, livsåskådning och världsbild? Vilka andra begrepp behöver tydliggöras så att eleverna är ”med på tåget” från början? Några exempel på begrepp som behöver förtydligas är begreppen teism, naturalism och panteism, liksom naturligtvis de underliggande världsbilderna (kanske särskilt undergrupperna till naturalismen: ateism, agnosticism etc.).

⁸⁶ Valk, J. (2010). S. 107.

⁸⁷ Samtal med religionslärare RL1 och RL2. 2015-11-01 samt 2015-11-02.

3.2 Existentiella och filosofiska frågor inom religionskunskap 1

Användningen av existentiella och filosofiska frågor i religionskunskapen är *inget nytt under solen*. Utifrån en översiktlig analys av olika läroböcker i religion, liksom av olika religionslärares upplägg av kurser i religionskunskap, är det dock min bedömning att man inte använder sig av frågorna genomgående som bärande element i kurserna.

En av de religionslärare (RL1) jag diskuterat detta förslag med påpekar dock bl.a. att man inte bör stirra sig blind på de filosofiska klassiska frågorna – utifrån Platon, Sokrates och Aristoteles etc., utan även inkludera de frågor som österländska filosofer och religiösa ledare som Konfucius och Buddha ställde sig. Läraren förespråkade därför att man använder begreppet *existentiella frågor*, istället för *filosofiska frågor*. På det sättet kan även de österländska tänkarnas frågeställningar inkluderas.⁸⁸

En av de andra religionslärare jag diskuterat resultatet med (RL2) poängterade värdet av att utgå från *frågeställningar* inom religionskunskapen. Frågeställningar leder i sig in eleverna till olika problemområden och har dessutom förmågan att väcka intresse. Existentiella och etiska frågor som exempelvis ”Är det ok med aktiv dödshjälp?” leder både in eleverna till diskussionen om hur man ser på döden och livet, liksom kring vilken syn man har på människan och hennes roll i sammanhanget.⁸⁹ Genom att ställa frågor kring hur man ser på döden öppnar man också upp för en naturlig möjlighet för eleverna att i tal och/eller skrift lära sig resonera både *översiktligt och nyanserat* i relation till kunskaps- och betygsmålen.⁹⁰

3.3 Världsbildsmatriser inom religionskunskap 1

En av fördelarna med att använda matriser för att studera olika världsbilder är att den, mer eller mindre rättvisande, kan användas som en utgångspunkt oavsett vilken religion eller livsåskådning man studerar. En annan fördel är att det kan bli lättare för eleverna att få en ideologisk översikt över likheter och skillnader mellan olika världsbilder. När man gått igenom alla religioner och livsåskådningar inom kursen för Religionskunskap 1 är det möjligt för eleverna att kunna få en grundläggande översikt av världsbilderna på ca tre sidor med hjälp av matriserna för Teism, Naturalism och Panteism.

⁸⁸ Samtal med religionslärare RL1 2015-12-01.

⁸⁹ Samtal med religionslärare RL2 2015-12-02.

⁹⁰ Skolverket (2011). S. 140.

En av bristerna med att använda matriser är däremot, som religionslärare RL2 påpekade, att vara nyanserad och reflekterad. Inom Hinduismen finns det exempelvis en mångfald av synsätt på vad som händer när man bryter den cykliska reinkarnationsprocessen. Antingen uppgår man i en icke-personlig verklighet såsom Brahman, eller så förenas man med en av många personliga gudar.⁹¹ Av ovanstående skäl behöver matriserna kompletteras med uppgifter där både lärare och elever, med fler ord och längre resonemang än i matrisen, kan nyansera och kritiskt granska olika synsätt. En sådan uppgift kan exempelvis vara de längre matriserna som används i religionsundervisningen i Turkiet (se appendix).

En annan utmaning för läraren är att vara tydlig med hur elevernas definitioner i världsbildsmatriserna relateras till kunskapsmålen liksom till betygsnivåerna. Hur formulerar man exempelvis svaren på frågan om den yttersta verkligheten inom respektive världsbild för att få betyg A, B, C osv.? Ett konkret förslag från en av religionslärarna (RL2) är att använda den pedagogiska *EPA*-modellen, där eleverna först *Enskilt* reflekterar utifrån kursmaterialet och skriver ner sina definitioner varpå man resonerar vidare och justerar svaren i *Par*. Slutligen tar man hjälp av alla smågrupper i klassen och skriver upp olika förslag på definitioner. I denna fas får *Alla* eleverna tillsammans nyansera definitionerna vidare liksom tillfälle att sätta betygsnivåer på olika former av definitioner.

En tredje utmaning med att använda en världsbildsmatris av ovanstående slag är, som jag konstaterade med religionsläraren RL1, att exempelvis matcha in vissa hinduiska grenar såsom Vishnuism eller Hari-Krishna. Båda dessa grenar kan delvis beskrivas som ”teistiska” i bemärkelsen att de tror på ”personliga gudar” som en del av den yttersta verkligheten.⁹² Människans yttersta mål är då inte att uppgå i en opersonlig verklighet som Nirvana eller Brahman, utan att förenas med någon av de många gudarna (exv. Krisna eller Vishnu).⁹³ Samtidigt har de också flera likheter med panteismen - inte minst i sin syn på döden (reinkarnation), Kosmos (illusion), etik (ej absolut) liksom historien (som cirkulär).

⁹¹ Jakobssen, K. S (2005). S. 29f.

⁹² Samtal med religionslärare RL1 2015-12-01.

⁹³ Jakobssen, K. (2005). S. 143.

Utöver ovanstående utmaningar kan det också vara svårt att föra in alla grenar av Kristendomens traditioner i en matris som den ovanstående. De grenar av Katolicismen och Protestantismens som betonar ”teorin” och ”ideologin” i tron på ett förnuftsmässigt rationellt plan är lättare att klassificera i en matris. Den ortodoxa kyrkan, som betonar gudstjänstlivet och liturgin som utgångspunkten i tron, är däremot svårare att kategorisera lika tydligt, vilket bl.a. filosofieprofessor David Naugel pekar ut i sin redogörelse för världsbildsbegreppets historia.⁹⁴

3.4 Integrering av läroplan i religion och filosofi

I formandet av ett tvärvetenskapligt kursmaterial inom religionskunskap 1, med utgångspunkt i existentiella och filosofiska frågor, finns det flera fördelar med att som lärare också hämta inspiration och vägledning från läroplanen och läroböcker i filosofi. Följande jämförelse mellan läroplanerna i religion respektive filosofi är en del av svaret på den tredje frågeställningen i arbetet – hur kan man som religionslärare inom ramen för religionskunskap 1 integrera ämnet med andra skolämnen? Metoden som används i processen är en *komparativ idéanalys*.

Läroplanen för filosofi uttrycker exempelvis tydliga mål för att ge eleverna förutsättningar att utveckla: ”Kunskaper om huvuddragen i olika verklighetsuppfattningar och olika sätt att se på kunskap.” Detta sammanfaller helt med världsbildsstudiets grundfråga om synen på den yttersta verkligheten. Eftersom olika religioner och livsåskådningar (världsbilder) såsom redovisats tidigare i grunden har olika verklighetsuppfattningar, liksom olika sätt att se på kunskap, är det också naturligt att inom religionskunskapen relatera till detta kunskapsmål då man i enlighet med målet för religionskunskap analyserar religioner och livsåskådningar utifrån olika tolkningar och perspektiv.⁹⁵

Utöver ovanstående exempel kan man också som religionslärare hämta inspiration ur flera av de andra kunskapsmålen för filosofi. Exempelvis genom att relatera målet inom religion där eleven skall få kunskaper om ”olika uppfattningar om relationen mellan

⁹⁴ Naugel, D. (2002). S. 44.

⁹⁵ Skolverket. (2011). S. 137.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik religion och vetenskap” – med målet inom filosofin – att ge ”kunskap om vetenskapliga ståndpunkter och vetenskapliga metoder”.⁹⁶

Vidare finns det tydliga kopplingar mellan de etiska kunskapsmålen inom religion och filosofi. Inom religionskunskap handlar målet om att ”använda etiska begrepp, teorier och modeller” medan målet inom filosofin handlar om att eleverna får kunskap om: ”...värdefilosofi, olika värdeteoretiska ståndpunkter och normativa etiska teorier”. Som lärarkandidat fick jag under min VFU inom religionsämnet hålla i diskussioner kring etiska dilemman, där elever fick använda sig av både konsekventetik, dygdetik liksom pliktetik i relation till sig själva. Dessutom fick eleverna delta i lärarnas diskussioner kring hur filosofer såsom Immanuel Kant liksom religiösa företrädare som Buddha och Jesus torde resonera i olika etiska frågor. Vidare uttrycker målen för filosofiämnet att eleverna skall få kunskap om ”... existentiella frågor och samhällsfilosofi samt om nutida filosofiska riktningar”.⁹⁷ Detta rimmar också väl med religionsämnet mål: att eleverna skall få ”Kunskaper om människors identitet i relation till religioner och livsåskådningar.”⁹⁸

I ovanstående process är det dock oerhört viktigt att som religionslärare betänka, vilket religionslärarna RL1 och RL2 poängterade, att man enbart har 50 poängs kurs inom religionskunskap 1 och därmed begränsat med utrymme för alltför djupgående ”filosofiska utflykter”. För att bygga ett tvärvetenskapligt kursmaterial i religion med filosofisk utgångspunkt finner jag det dock värdefullt att – för sig själv liksom för sina kollegor - kunna relatera till ovanstående mål. För de elever som läser Religionskunskap 2, liksom för de elever som läser både Religionskunskap 1 och Filosofi 1, finns däremot något mera utrymme att fördjupa ovanstående tvärvetenskapliga anknytningspunkter mellan ämnena.

Slutligen visar också erfarenheten av integrering mellan filosofi och religionslektioner på flera fördelar. En fördel är exempelvis en djupare förståelse av ämnet etik genom att elever får lära sig normativ etik utifrån både *filosofiska* och *religiösa* perspektiv. En annan fördel är att bedömningsmomentet begränsas till ett prov

⁹⁶ Skolverket (2011). Filosofi S. 1.

⁹⁷ Skolverket (2011). Filosofi S. 1.

⁹⁸ Skolverket (2011). Lgy 11. S. 138.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik i etik istället för två. En tredje fördel är att religions- och filosofilärarna kan dra nytta av varandras kompetenser och därmed komplettera, liksom avlasta, varandra i undervisningen.

3.5 Integrering av andra ämnen i religionsundervisningen

Liksom det är möjligt att integrera filosofi och religion finns det teoretiskt sett inget hinder, utifrån läroplanen i religion, att även integrera religionsämnet med andra skolämnen. Detta har också bekräftas utifrån samtal med religionslärarna RL1 och RL2 liksom med filosofiedoktor Anders Lindh. Slutsatsen är samstämmig: Alla skolämnen går att analysera och integrera utifrån ett världsbildsperspektiv.⁹⁹

Religionslärare RL2 lyfte exempelvis fram möjligheten att diskutera relationen mellan vetenskap och tro i samarbete med NO-läraren. Den andra religionsläraren (RL1) såg särskilda fördelar med samarbete mellan svenska och geografi. Samma religionslärare (RL1) poängterade dock risken med att man i ett samarbete mellan svenska och religion tydliggör fördelarna för både lärare och elever, så att inte den ”språkliga” delen av skrivandet i religion hamnar helt på svenskaläraren. Han (RL1) betonade vidare att man som religionslärare har ansvar för en *språkinriktad undervisning* inom sitt ämne, och därför inte bör ”överlämna” den språkliga bedömningen till svenskaläraren. Språkinläringen menar han snarare bör ske som en del av religionsundervisningen.

Religionslärarna jag samtalade med (RL1 och RL2) lyfter dock båda fram vikten av att återigen beakta att man inom religionskunskap 1 enbart har 50 poängskurser att arbeta utifrån. För de elever som läser religionskunskap 2 liksom filosofi 1 finns det enligt lärarnas bedömning desto mer utrymme att hitta ämnesmässiga integreringar med andra skolämnen. De båda lärarna betonar också risken med att integrera (samverka med andra lärare) religionsämnet med andra ämnen för mycket. Det menar att det kan leda till att man inte hinner med att nå de kunskapsmål som finns inom de 50 poäng man har i grundkursen.

Min bedömning utifrån ovanstående kommentarer, baserad på religionslärarnas sammanlagt 20 års långa erfarenhet av religionsundervisning, är att integrering i form av samarbetsprojekt mellan religion och andra skolämnen behöver vara väl

⁹⁹ Samtal med religionslärare RL1 Och RL2. Samtal med dr. Anders Lindh 2015-10-29.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik genomtänkta. Vidare behöver samarbetsprojekt mellan ämnen också tydligt gynna lärandet mot kunskapsmålen för ämnet inom de uppsatta tidsramarna för kursen. För det tredje behöver en integrering i form av samarbete mellan olika ämnen främst gynna elevernas inlärningsprocess liksom lärarnas undervisningssituation.

Vad gäller integrering mellan olika skolämnen ser jag däremot inga hinder att som enskild lärare kontinuerligt föra samtal med andra kollegor om anknytningspunkter mellan världsbildsparadigmets grundfrågor inom religionskunskap och andra skolämnen. Att som enskild lärare dessutom, utifrån sådana samtal med kollegor liksom utifrån egna efterforskningar och intressen kring andra skolämnen, regelbundet anknyta religionsämnet med dessa är inte heller något hinder. Religionsläraren (RL1) anknöt exempelvis regelbundet till historieämnet i sin undervisning i religion, vilket på ett markant sätt väckte elevernas intresse.

Utöver detta vore det också oerhört intressant om lärare inom *alla ämnesområden på en skola* på något sätt kunde relatera världsbildsparadigmat inom sitt ämne. En fråga som skulle kunna vara med i en sådan process vore exempelvis: Vad har jag som lärare, eller vad har författaren till denna lärobok, för världsbild? Oavsett om det gäller svenska, engelska, historia, matematik, fysik, teknik eller naturvetenskap etc.?

4 Slutsatser kring tvärvetenskapliga världsbildsstudier i religionskunskap 1

Den inledande slutsatsen på den första frågeställningen, utifrån en hermeneutisk cirkeltolkning av läroplanen i religion, är att religionsämnet med fördel kan undervisas tvärvetenskapligt utifrån de två huvuddisciplinerna *Religionsfilosofi och religionssociologi*.

Den övergripande slutsatsen kring den andra frågeställningen, utifrån en hermeneutisk tolkning av läroplanen i religion samt utifrån en idéanalys av Sire, Mualla och Valks forskning, är att världsbildsmatriser utgör exempel på hur man som religionslärare kan forma tvärvetenskapligt kursmaterial inom Religionskunskap 1. Internationella exempel på världsbildskurser i exempelvis Canada och Turkiet utgör beprövad erfarenhet av hur världsbildsstudier bestående av exv. världsbildsmatriser etc. ger elever konkreta verktyg att på ett tydligt och intresseväckande sätt lär känna sina egna liksom andras världsbilder.

En andra slutsats till den andra frågeställningen, utifrån analys och samtal med erfarna religionslärare, är att världsbildsmatriser riskerar att inte beskriva de olika världsbilderna så ”utförligt och nyanserat” såsom kunskapskravet för betyget A uttrycker.¹⁰³ Av detta skäl är det viktigt att läraren både ger exempel på, och tillsammans med elever formar och diskuterar, vilka formuleringar som motsvarar respektive betygsnivå. I denna process kan, såsom en av religionslärarna (RL2) påpekade, den pedagogiska modellen EPA (Enskilt, Par och Alla) vara till stor hjälp.

En tredje slutsatsen till den andra frågeställningen, utifrån idéanalys och samtal med erfarna religionslärare, är att de existentiella och filosofiska frågorna kan användas som en del av ett tvärvetenskapligt kursmaterial i världsbildsstudier. Frågorna ger också ett annat utrymme för eleverna att både genom skrift, tal, dialoger och diskussioner kunna beskriva de olika världsbilderna på ett ”utförligt och nyanserat” sätt. De filosofiska frågorna utgör här också ett viktigt komplement till världsbildsmatriserna.

En fjärde slutsatsen till den andra frågeställningen, utifrån idéanalys av Sire och Valks forskning, är att de existentiella och klassiska filosofiska frågorna kan användas i ännu fler former av tvärvetenskapligt kursmaterial inom världsbildsstudier. Ett exempel är kombinerat religionsfilosofiska och sociologiska *frågekluster 1* (2.3.2.1), som kan användas i analys och identifiering av världsbilder inom populärkultur som musik och film m.m. Ett annat exempel är sociologiska *frågekluster 2* som kan användas vid analys av olika sekulära liksom religiösa sammanhang/fenomen såsom ceremonier, gudstjänster, konserter, sport- eller fritidsaktiviteter etc.

Slutsatsen som svarar på den tredje frågeställningen är att en tvärvetenskaplig integrering mellan filosofi och religion lämpar sig särskilt väl. En komparativ idéanalys mellan läroplanernas kunskapsmål i religion och filosofi visar nämligen på många överlappande och kompletterande mål. Dessa paralleller kan fördjupa religionsundervisningens tvärvetenskapliga karaktär. En angränsande slutsats i sammanhanget är att det finns flera fördelar för både lärare och elever med en integrerad undervisning mellan religion och filosofi. I denna process bör man dock som lärare vara tydlig med syftet och målet med integreringen, liksom också medveten om vilka tidsmässiga begränsningar som finns.

¹⁰³ Skolverket (2011). S. 140.

Den avslutande slutsatsen på den tredje frågeställningen, utifrån en komparativ idéanalys av läroplanen i religion och filosofi - liksom genom samtal med religionslärare och handledare, är att alla skolämnen rent teoretiskt kan integreras med religionskunskapsämnet utifrån ett världsbildsparadigm. Beprövad erfarenhet av lärare pekar dock på att denna integrering bör vara väl genomtänkt, ha tydliga ramar samt gynna både elever och lärares lärandeprocess. Att religionslärare däremot kontinuerligt söker relevanta anknytningspunkter mellan religionsämnet och andra skolämnen i sin undervisning är dock något som är eftersträvansvärt då det på ett särskilt sätt väcker intresse och engagemang hos både elever liksom lärare. Slutligen vore det en oerhört intressant att se ett helt kollegium av lärare i olika ämnen på ett eller annat sätt integrera världsbildsparadigmat i sin undervisning. Det sistnämnda skulle kunna vara mål för fortsatt undersökning och implementering.

4.1 Avslutande tankar och förslag på fortsatt forskning

Jag har i detta arbete huvudsakligen argumenterat för vikten av att elever, inom ramarna för religionskunskap 1, kan få lämpliga verktyg för att lära känna sin egen liksom andras världsbilder i en alltmer mångkulturell värld. Med en vetenskapsteoretisk filosofi av kritisk realism som utgångspunkt för undersökningen har jag vidare redovisat att denna lärandeprocess bäst sker utifrån ett religionsfilosofiskt paradigm av tvärvetenskapliga världsbildsstudier. Dessutom har jag pekat på de fördelar som finns med en integrering av filosofi och religionsämnen, liksom med andra skolämnen, för att forma en intresseväckande inlärningsprocess inom religionsämnet. Genom att elever får lära känna sin egna liksom andras världsbilder, liksom att de lär sig att kritiskt granska sig själva och andras synsätt, kan skolan också fullfölja ett av sina huvuduppdrag att: ”Skolan ska bidra till att elever får en identitet som kan relateras till inte bara det specifikt svenska utan också det nordiska, det europeiska och ytterst det globala.”¹⁰⁴

Ett konkret förslag till skolverket utifrån mina slutsatser är att utöka antalet obligatoriska poäng inom religionskunskap från 50-100. I en alltmer mångkulturell skola och omvärld skulle det ge värdefull världsbildskunskap liksom möjlighet att bättre uppnå de ovan nämnda läromålen m.fl. Dessutom skulle det leda till att religionslärarna skulle få mer utrymme att arbeta tvärvetenskapligt, både med världsbildsstudier i allmänhet liksom med en viss integrering av filosofin i synnerhet. Hur ett sådant förslag

¹⁰⁴ Skolverket. (2011). S. 5.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik skulle påverka respektive läroplaner liksom kursplaner i detalj vore också ett ämne för fortsatt undersökning.

En vägledande visionsformulering för en sådan undersökning kan vara - en från uppsatsens inledning omarbetad tolkning av Immanuel Kants och Aristoteles syn på lärandets yttersta mål: Det yttersta målet med allt lärande, vilket också kan förtydligas genom tvärvetenskapliga världsbildsstudier, är att växa som människa och tillsammans med andra verka som samhälls- och världsmedborgare.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Älverbrandt, R. D. (2015). *Lärandets yttersta mål*. Malmö högskola.

Referenser

Alvesson och Sköldbberg. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bergman, Jan et al. (1998). *Världens religioner*. Verbum Förlag.

Bergström, G. och Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Bryman, Alan. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Oxford University Press och Liber AB.

Eerhart, Byron. (1993). *Religious Traditions of The World*. San Francisco: Harper.

Informellt samtal med religionslärare RL2. 2015-11-02.

Informellt samtal med religionslärare RL1 2015-11-01.

Jacobsen, K. (2002). *Buddhismen – Religion, historia, liv*. Natur och Kultur: Stockholm.

Jacobsen, K. (2005). *Hinduismen – Historia, tradition, mångfald*. Natur och Kultur: Stockholm.

Kemp, Peter. (2005). *Världsmedborgaren, politisk och filosofisk pedagogik*. Göteborg: Daidalos AB

Mualla, Selçuk, & Valk, John. (2012). *Knowing Self and Others: A Worldview Model for Religious Education in Turkey, Religious Education*. Hämtad: 2015-10-15
<http://www.tandfonline.com.proxy.mah.se/doi/abs/10.1080/00344087.2012.722473>

Naugel, David. (2002). *Worldview: The History of a Concept*. Mich. W.B. Eerdmans Pub.

Sandqvist, Elisabeth. (2014-11-05). Föreläsning vid Malmö högskola.

Sire, James W. (2004). *The Universe Next door. A Basic Worldview Catalog*. Fourth Edition. Inter Varsity Press, Illinois.

Malmö högskola, KPU: antagning ht 2014, Examensarbete i pedagogik och religionsdidaktik

Skolverket (2011). *Läroplan för gymnasieskolan*. Hämtad 2015-11-06.
Länkadress://www.skolverket.se

Skolverket (2011). *Läroplan för filosofi*. Hämtad. 2015-12-08.
<http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/fio?tos=gy&subjectCode=fio&lang=sv>

Stensmo, Christer. (1996). *Pedagogisk filosofi*. Lund: Studentlitteratur.

Sturmark, Christer. (2008). *Personligt – Samtal med fritänkare*. Fri Tanke Förlag.

Sporre, K, Malmberg J. (2010). *Values, Religions and Education in Changing Societies*. New York: Springer. Hämtad: 2015-10-13
[http://reader.ebib.com.proxy.mah.se/\(S\(ps4r2upro1rwqzbnzuxwoker\)\)/Reader.aspx?p=645835&o=1940&u=9dnwdIGmRMs%3d&t=1444678435&h=D38A89F6D7C82E742797036C404286B6ECE20952&s=38893193&ut=6421&pg=1&r=img&c=-1&pat=n&cms=-1&sd=2#](http://reader.ebib.com.proxy.mah.se/(S(ps4r2upro1rwqzbnzuxwoker))/Reader.aspx?p=645835&o=1940&u=9dnwdIGmRMs%3d&t=1444678435&h=D38A89F6D7C82E742797036C404286B6ECE20952&s=38893193&ut=6421&pg=1&r=img&c=-1&pat=n&cms=-1&sd=2#)

Young, Shinzen. (2009). *Föreläsning*. Hämtad: 2015-12-12.

<https://www.youtube.com/watch?v=eSv5ELuujs>

Älverbrandt, R, D. (2015). *Lärandets yttersta mål*. Malmö högskola.

Appendix – Världsbildsmatris från religionsundervisning i Turkiet (Exempel: Islam).

Existentiella frågor	Anthrophos: Meningen med människan	Människor skapade att känna Allah såsom de känner sig själva (ma'rifat): att fokusera sina liv på vad som är gott: att uppmuntra människor att sträva efter allts om är lämpligt och fördelaktigt. Människan är skapelsens krona.
	Teleos: Meningen med livet	Allah skapade människan att sträva efter det goda. Att känna Allah innebär att sträva efter det goda. Meningen i skapelsen är att se människor göra goda, meningsfulla och fördelaktiga saker (al-amal al-salih).
	Ansvar: Skyldighet	Människan är både fria och ansvariga varelser delegerade av Allah att styra över jorden. Människans väsen kommer från Allah och de är Allahs vice-regenter (Khalifa). Hon skall vara solidarisk med andra, dela jordens resurser med andra, dela glädje men också smärta, skapa förtroende i samhället och behandla andra med respekt och rättvisa. Människan skall öka sin religiösa kunskap.
	Axios: Värdering, etik och moral	Att urskilja rätt och fel, gott/ont kommer från Koran. Koranen hjälper till att tydliggöra vad som skall göras och inte. Att urskilja innebär inte att ignorera tidens anda. Forskare bör bygga realistiska, hållbara och rationella broar mellan Korans texter och dagens kontext. Människan är fri och kommer göra felaktiga val och uppvisa felaktiga attityder. Men det gör dem inte mindre värda.
	Theos: Större kraft, väsen i universum. Teism, ateism, agnosticism...	Ett evigt, nödvändigt och perfekt väsen skapade universum och fortsätter uppehålla det. Allah har en ontologisk, epistemologisk och en existentiell relation med människor. Allah är källan till liv, uppenbarar vägledande och upplysande budskap till människan och delar sin kunskap med människor.

	Eschatos: Livet efter döden	Döden är ett naturligt fenomen. Detta livet är en förberedelse för livet efter döden, vilket är liv i en annan dimension. Människor kommer från och vänder tillbaka till Allah. Kunskap om uppståndelse uppmuntrar människan att vara hållfast. Rättfärdighet och rättvisa är alltid ofullständigt i detta livet, men kommer till fullo i livet efter döden.
--	-----------------------------	--

Källa: Selcuk & Valk (2012). S. 452.